

Mevlâna Şems Münasebetinde İnsan-ı Ma'şûk Felsefesi

Vahit GÖKTAŞ
Arş. Gör.
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Kimi aşık görürsen bil ki mâ'suktur. Çünkü o âşık olmakla beraber ma'şuk tarafından sevildiği cibelle maşuktur da. Susuzlar âlemde su ararlar, fakat su da cibandadır susuzları arar. Madem ki âşık odur, sen sus artık.¹

Özet

[Vahit Göktaş, "Mevlâna Şems Münasebetinde İnsan-ı Ma'şuk Felsefesi", Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, Ankara 2005, Y. 6, S. 14, ss. 549-563]

Bu makalede Mevlânâ Celâleddin-i Rumî (ö.672/1273)'nin hayatında önemli bir dönem olan Şems-i Tebrizî buluşması ve ondan sonraki süreçte Mevlânâ'nın hayatındaki değişim bazında yaşadığı bir hal olan İnsan-ı Ma'şuk düşüncesi ele alınmıştır.

Giriş

"İnsanlık düşüncesinin mimarı ve gönüller sultanı Mevlâna, 13. yüzyıldan günümüze uzanan ve insanlık durdukça yaşayacak olan bir düşünce birikiminin ve sevgi pınarının örnek temsilcisidir.

Mevlâna'yı okumak ve anlamak, insanoğluna özlediği sevgi, saygı, barış ve hoşgörü kapılarını ardına kadar açacaktır."²

15-17 Aralık 2000 tarihinde 16 ülkeden 42 bilim adamının katılımıyla gerçekleştirilen Bilgi Şöleni'nin kitap haline getirilmiş bildirimlerine Kültür Bakanı tarafından yazılmış olan önsözde sarf edilen bu cümleler, Mevlâna'yı anlamının önemini ve Mevlâna ile alakalı çalışmaların artmasının lüzumunu bir kez daha ortaya koymuş bulunmaktadır. Türkiye'de ve dünyada Mevlâna'nın ve eserlerinin görmüş olduğu bu ilgi evrenselliğini, çağlar öncesinden günümüze o ruhun dirilticiliğini ortaya koymak için kifayetsiz olduğu hemen herkesin kabulüdür zannediyorum. Uzun yıllar önce bir yazarımızın "Mevlâna mı diri biz mi?" sorusu Mevlâna okuyarak dirildiğini hisseden, yaşama sevinci kazanan insanları düşündüğümüzde, Kur'an vahyi ile aydınlanmış bu şahsiyetin sonsuzluk yolunda attığı adımlarla ve getirdiği mesajla her

¹ Bkz. Mevlânâ, *Mesnevî c. I*, çev: Veled İzbudak, III. baskı, İstanbul 1960, s. 139, beyit no: 1740-1743

² Bildiriler, Mevlâna Bilgi Şöleni, T.C. Kültür Bakanlığı, 2000-Ankara.

geçen gün daha da diri olduğunu ortaya koymuştur. Bu, hiç kuşkusuz insanın biyolojik yönünün ötesinde üstün idrak olan ruha getirdiği anlam ve ruhun sorduğu sorulara verilen cevapların tatminkârlığı dolayısıyladır. Son yıllarda Mevlâna'ya olan ve giderek artan ilgiye baktığımızda Onun taşıdığı meşalenin aydınlatıcılığının artarak devam ettiğini söylememiz zor değildir. Mevlâna hakkında yazılan her kitap ve yapılan her çalışma şüphesiz bizim için bir kazançtır.

Biz de bu düşünceyle yola çıkarak Mevlâna'nın en önemli dönemini teşkil ettiğini düşündüğümüz "ma'sûkluk" dönemini ve İslam düşüncesinin şahikası olarak nitelendirilen İnsan-ı ma'sûk felsefesini bu yazımızda ele almaya çalışacağız.

Anlama Çabası

Mevlâna'yı anlamak büyük bir iddiadır. Bir kişiyi tam olarak anlamak için bizzat kendisi olmak gerekmektedir. Hele hele mevzu hâl ile alakalı olursa anlama zorluğu daha da belirginleşmektedir. Buna rağmen biz anlama denen işlem sayesinde başka insanların düşüncelerini, duygularını ve ülkülerini bilebiliriz.³ İfadelerin sınırlılığını ve hâli tam olarak ifadenin mümkün olmadığını ve aşk ve ma'sûkluk gibi kalemin nasibinin deryada katre miktarınca olduğunun bilincinde olarak bu çalışmamızı kaleme alıyoruz. Hâl ile hâllenmek yerine hâli ifadelendirmek elbette ki tatmin edici olmayacaktır. Ancak yine de, 'insanların dünyası doğal âlemin sahip olmadığı bir tarzda anlama uğruna' düşüncesini doğru olarak kabul edersek anlama çabasının lüzumu takdir etmiş oluruz kanaatindeyiz.

Mevlâna, dili oldukça basit kullandığı gibi ifadeler alabildiğince derindir. Semboller, metafor maksadın anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Tasavvuf bir açıdan da insan-kamil olma yolunda bir merdivende yükselme çabası olduğundan, her basamakta, dil ve onun gücü ve kullanımı farklı boyutlar kazanır.⁴ Mevlâna'yı öncelikle bir mutasavvıf olarak değerlendirirsek eserlerindeki dilin gücünün Tasavvufi anlatımdaki ifade gücüyle eşdeğer olduğu görülecektir.

Aşk ve Ma'sûk

Şimdi insan-ı ma'sûk fikrinin Mevlâna'daki yansımalarına geçmeden önce aşk ve ma'sûk kelimelerinin sözlük anlamlarına bakalım.

Aşk; Arapça aşırı derecedeki sevgi demektir. Kelime olarak bağlamak, sarmaşık gibi anlamlara gelmektedir. İstilahî olarak ise aklın yetersizliğine mukabil Allah'a ulaşmada önemli bir delil ve rehberdir.⁵ Kamus tercümesi ise aşkı şöyle tarif etmektedir: Bir kimsenin sevdiği mahubdan gayrı, nazarında dilber ve mahubub olmayıp nazarı ona hasretmek anlamına gelir. Bir diğer kavle göre ifrat üzere muhabbet eylemekten ibarettir.⁶

³ H.P.Rickman, Anlama ve İnsan Bilimleri, Çev. Mehmet Dağ, Ankara-1992, (Ankara Üniversitesi Basımevi), s.4.. Anlama problemi bir çok şeyle alakalı olduğu gibi bir de bunun alanla ilgili yönü de vardır ki alan dışı olanların bir bilimin temel direği olan terminolojiyi bilmeden alanın muhtevasına tam olarak vakıf olamayacakları muhakkaktır. Mevlanayı da anlama hususunda, mevlanayı bir mutasavvıf olarak düşünersek bu konu da da aynı ilkenin geçerli olduğunu söylememiz mümkündür. Konuyla ilgili ayrıca bkz., Erol Göka, Yasin Aktay, Önce Söz Vardı. Cebecioğlu Ethem, Alandı/ Laymenlerin Tasavvufu Anlayamamaları Bazı Nedenleri Üzerine, İslam Dergisi, sayı. 163, İstanbul, Mart 1997.

⁴ Saruhan Müfit Selim, İslam Düşüncesinde İsti'are (Metafor), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara-1994, s.83.

⁵ Kelâbâzî, Muhammed b. İshâk, et- Ta'arruf, Kahire 1980, s.78.

⁶ Asım Efendi, Kâmus Tercümesi, İstanbul 1305, c.3, s.952.

Bu da maddî ve manevî şekilde olur. Bir kadın göz önünde bulundurularak zevk ve cinsi cazibe ön planda tutulmak suretiyle oluşan aşk maddidir. Bunun, platonik, hayali olanı da vardır. Şairlerin aşkı böyledir. Bu aşk genelde mecâzidir. Hakiki aşk ise Allah aşkıdır.

Sûfiler genellikle Allah'a ulaşmada aklın yetersiz kaldığına inanırlar. Kelâbâzî Allah'a ulaşma konusunda akıldan bir şey beklemeyi kuyudan daldırılan kalburdan su beklemeye benzetir.⁷ Cenab-ı Hak bir kudsî hadiste "Ben gizli bir hazineydim, bilinmeyi arzu ettim, âlemi yarattım" buyurmaktadır ki ilâhî aşkın kaynağı budur. Çünkü Allah'ı bilmek tanımak ancak aşk ile olur.⁸ **Ma'sûk** ise aşkın ismi mefulü olup sevilen, sevgili demektir.⁹

Sevgiyi Temel Edinen Düşünce

Temel felsefesini sevgi üzerine inşa eden tasavvufî düşünce bunu yaratılışa kadar götürür ve oradan başlar muhabbetteki sır. Neredeyse tüm mutasavvıflar yaratılışın esprisini şu kudsî hadise dayandırmışlardır: "Ben gizli bir hazineydim bilinmeyi istedim ve bu yüzden âlemi yarattım."¹⁰ Bilinmekten maksat, istemekten maksat muhabbet yani aşktır. Bu ilk tecelliye 'hakikat-i Muhammediye de denir. Âlemin var olma sebebi Hz peygamberin hakikati yani Allah'ın ona olan ezeli aşkıdır. Bundan dolayı Hz Peygambere habibullah ve mahub-i kibriya denilmiştir. Bakli Hz peygamberden seyyidül'âşikîn, ışıkullah, muhibullah, safiyyullah, habibullah bülbül-i aşk ve menba-ı aşk diye bahseder.¹¹

Hallac'dan gelen ve Ruzbihan Bakli de güzel bir ifade bulan bu görüş daha sonra aşk konusunu işleyen mutasavvıfların hareket noktası olmuştur. Bütün âşik mutasavvıflar aşk konusundaki görüşlerini bu mihver etrafında geliştirmişlerdir. Bu görüşe göre âlem aşktan yaratıldığı için âlemdaki her zerrede aşkın içini ve yansımaları görmek zor değildir. Tasavvufî her şeyi kuşatan küllî ve umumî sevgiye buradan ulaşılmıştır. Bu telakkiye göre Allah Hz Muhammed'e, Hz Muhammed'de Allah'a âşıktır. Mutasavvıflar ve veliler aşk konusunda Hz peygamberin bu halini örnek almışlardır. Kendilerinin Hakkın âşığı ve ma'sûku olduklarına inanmışlardır.¹²

Aşk üzerine çok kelimeler edilmiştir. Ve herkes nasibince ondan istifade edebilmiştir. Kâinatın her zerresini aşk ile anlamaya çalışan mutasavvıflar ise aşka çok daha fazla değer atfetmişlerdir. Ancak bunların aralarından Mevlâna gibi, aşka, daha önce eşî görülmemiş bir şekilde mana ve ehemmiyet kazandıran olmamıştır sözü kanaatimizce abartılı olmasa gerektir.

Yek hemî geyem zî sad ilmi ledün

'Ben Allah ilimlerinin ancak yüzde birini söylüyorum' diyen bir zâtın felsefesine sınır çizmek elbette mümkün gözükmemektedir.¹³ Ancak biz yine de felsefesini aşk üzerine kuran Mevlâna'nın Aşk hakkındaki şu sözlerine kulak kesiliyoruz.

"Topraktan yaratılan beden, aşktan nasibini alınca göklere çıktı yükseldi.

⁷ Kelebazi, Taarruf, ss.78-81.

⁸ Cebecioğlu Ethem, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, (Rehber Yay.) Ankara-1996, s.120.

⁹ Aynı eser, s.488.

¹⁰ Acluni, Keşfu'l-hafâ, Beyrut 1352, c. II, s. 132.

¹¹ Uludağ, Süleyman, Aşk, DİA, c.VI, s. 13

¹² Aynı yer.

¹³ Beytur, M. Bahari, Mesnevi Gözüyle Mevlâna, İstanbul-1965, s.38.

*Aşıklık derdi, gönül iniltisinden belli olur. Hiçbir hastalık gönül hastalığı gibi değildir.
 Aşıklık hastalığı derdi, diğer bütün hastalıklardan ayrıdır.
 Aşık, Allah'ın bütün sırlarını belli eden bir usturlab, bir vasıta'dır.
 Aşıklık, ister nefsanî olsun, ister rubanî olsun, sonunda bizî ötelere götüreceği bir rehber, bir kılavuzdur.
 Aşkı anlatmak, açıklamak için ne söylersem söyleyeyim, kendim aşka gelince, aşkı hissedince söylediklerimden utanırım.
 Her ne kadar, dil ile açıklamak, anlatılmak pek parlak ve aydınlıktır da olsa, aşkın dile düşmemesi, söylenmemiş kalması ve gönülden duyulması daha parlaktır.
 Her bahsi yazmakta koşup duran kalem, aşk bahsine gelince dayanamadı, ortasından yarıldı.
 Akıl, aşkın şerhinde açıklamasından, merkep gibi çamura battı kaldı. Aşkın da aşıklığın da ne olduğunu yine aşk açıkladı.”¹⁴*

Aşk ve âşıklığı bir makam olarak kabul edersek, Mevlâna bu makamı tatmış, yaşamış ve yaşadıklarını muhatabının anlayabileceği kadar anlatmıştır. Mevlâna bu hususta şunları söyler:

*“Ben aşkın şerhini durmadan söylesen yüz kıyamet gelir geçer de o bitmez. Çünkü kıyamet tarihinde sınır vardır. Allah'ın vasfı olan yerde sınır ne geçer.
 Ne söylüyorsam senin anlayabileceğin kadardır. Doğru anlayanın basretinden öldüm.”¹⁵*

Ma'şûkluk'a Giden Yolda Şems

Mesnevi muayyen bir plana göre değil tedâi suretiyle vücut bulduğu malumdur. Aşkla ilgili bahiste padişah ve halayık hikâyesinde Mevlâna aşktan anlatır anlatır aşkla ilgili iç dünyasına doğanları söyler ve sözün tam burasında hemen Şemsle ilgili istidradî bir bahis açar. 117. beyitten 144. beyte kadar Şems'ten ve Şemsin hallerinden bahseder.¹⁶

Mevlâna'nın Şems'le karşılaşması, onun bundan sonraki hayatı üzerinde çok önemli rol oynamıştır. 1244 Ekiminin sonunda¹⁷ Konya caddelerinin birinde yürürken Şemsle karşılaşır.¹⁸ Şems sert sözleriyle ve paylamalarıyla herkesi şaşırtañ garip davranışlı etkin kişiliğı olan biridir. Şems kendisindeki yüksek irfanla karşılaşabilecek bir kabiliye aradı. Birbiri ardınca gördüğü bir rüyanın ve manevî ilhamın şevkiyle

¹⁴ Mevlâna, Mesnevi, Tercüme: Şefik Can, Konularına Göre Açıklamalı Mesnevi Tercümesi, (Ötüken Yayınları), İstanbul 2001, c.1.2. ss. 16-17.

¹⁵ Mesnevi, 5. cilt

¹⁶ Bkz. Mesnevi, c.I.

¹⁷ Şemsin Konya'ya geliş tarihi Makâlât'ta şu şekilde geçmektedir: Tanrı bereketini ebedî kılsın Mevlâna Şems-i Tebrizî'nin Konya'ya gelişini, altıyüz kırk iki senesi cemâziyelâhir ayının altıncı Cumartesi sabahıdır. Şems-i Tebrizî, Makâlât, I/132. Makâlât, Şems'e ait tek eserdir. Şems'in muhtelif yerlerdeki yerlerdeki konuşmalarının gelişigüzel tespitinden ibaret olan bu eser, Şems tarafından kaleme alınmamıştır. Muhtemelen Sultan Veled ve bir grup mürid tarafından derleme suretiyle oluşturulmuştur. Firûzanfer, Mevlâna Celâleddin, çev. Feridun Nafiz Uzluğ, İst. 1986, s.122.; Fahsin Yazıcı, “Tebrizî” İslam Ansiklopedisi (MEB), İst. 1993, c.XII/I, s.102.; Gölpinarlı, Abdalbâki, Mevlâna Celâleddin Hayatı, Eserleri, Felsefesi, İst.1999, s. 27.

¹⁸ Sultan Veled İbtidânâme isimli eserinde bu buluşmada bahseder ve bu karşılaşmayı Hz. Musa ile Hızır'ın buluşmasına benzetir ve Mevlâna'nın Hz Musa'yı temsil ettiğini, Şems-i Tebrizî'nin ise Hızır'ı temsil ettiğini belirtir. Sultan Veled, İbtidânâme, çev. Abdalbaki Gölpinarlı, Konya 2001, s. 39. Nicholson R.A., Mevlâna Celâleddin Rumi, çev. Ayten Lermioğlu, Tercüman 1001 Temel Eser 53, s.17. Menâkıb'ul Ârifin'de Şems'in Mevlâna ile ilk defa Şamda karşılaştığı kaydedilmektedir. Ancak Eflâki de bu karşılaşma hadisesi iki farklı şekilde anlatılmaktadır. Farklı rivayetler için bkz. Eflâki, a.g.e., c.1 s.129 ve c. 1 s. 62. Musa ile Hızır kıssası Kur'anı Kerim'in 18. sûresi olan Kehf suresinde 64 ile 80. ayetler arasında geçmektedir.

gönlünde doğan gıyabi ve ezeli bir tanışma içinde Mevlâna'ya aşık ve talib oldu. İşte onun içindir ki Mevlana da ona aşık oldu.¹⁹ Nicholson bu olayı şöyle anlatır:

“Nesillere Tebrizli Şemseddin ismiyle intikal eden seyyah bir derviş 1244'de Konya'ya geldi. Uzun zamandan beri aradığı ilahi sevgilinin tam tasvirini Celaleddin bu yabancıda buldu.²⁰

Bu garip ve tutkulu mutasavvıf, tasavvuf aşkını tutuşturmuştur. Mevlâna'daki aşk korunu Şems alevlendirmiştir. Mevlana'nın Şemsle buluşmadan önce aşkı takvasında gizli idi. Buluştuktan sonra takvası aşkında gizlendi.²¹ Mevlâna'nın kalbinde, Ahmet Gazzali, Aynul Kudat, Ve Ruzbihan Bakli gibi mutasavvıfların tasvir ettiği bu mutlak aşk onu kendinden geçirir. Ve aylarca onun ailesini ihmal etmesine neden olur. Şems Mevlâna tarafından medreseye götürülür ve burada üç ay kimseye görünmeden bir hücrede kalmışlardır.²²

Şems'le bu mülakattan sonra Mevlâna'nın hayatında büyük değişiklikler olur. Mevlâna ders okutmayı bırakır, vaazı terk eder, çevresindeki insanlardan uzaklaşır. Dünyaya ait olan bütün şeylerden vazgeçer.²³ Sonunda ailesi ve yakınları Şems'in Mevlâna'yla olan mülakatlarından ve Mevlâna'daki bu değişimden rahatsız olurlar. Şemsin kenti terk etmesini isterler. Şems yaklaşık iki yıl süren bu beraberlikten sonra Konya'yı terk eder. Bu olayı Mevlâna, Çelebi Hüsametdin'e şöylece yazdırır: “En aziz efendimiz, hayra davetçi, ruhların özü, kandil konan sırçanın ve kandilin sırrı, Hakk'ın ve dinin güneşi, Allah'ın önde gelenlerle sonradan gelenler içindeki gizli nuru, altı yüz kırk üç yılı şevvalinin yirmi birinci Perşembe günü gitti.”²⁴ Şems Konya'dan ayrıldıktan sonra Şam'a gider.²⁵ Şems gider, ancak Şems'in bu ayrılışı, Mevlâna'daki sevgiyle orantılı olarak büyük bir hasret ve ıstırap'a dönüşür.²⁶ Mevlâna bu ayrılığa dayanamadığından kısa bir süre sonra oğlu Sultan Veled'i Şems'i tekrar getirtmek için görevlendirir. Şems'in ayaklarına saçılmak için bir miktar gümüş para verir. Şems'in gönlünün alınması için elinden geleni yapmasını tembihler.²⁷ Şems paraları görünce gülümser ve “Muhammed huylu Mevlâna bizi altınla gümüşle niye kandırıyor. Onun dileği kâfi” der ve dönmeyi kabul eder.²⁸ Dönüş yolculuğu bir ay kadar sürer ve bu süre zarfında Sultan Veled Şems'in teveccühünü kazanır. İkinci kez Mevlâna ile

¹⁹ Beytur, M. Bahari, Mesnevi Gözüyle Mevlâna, İstanbul-1965, s.89

²⁰ Nicholson R.A., Mevlâna Celaleddin Rumi, Çev. Ayten Lermioğlu, Tercüman 1001 Temel Eser 53, s.17.

²¹ Beytur, M. Bahari, Mesnevi Gözüyle Mevlâna, İstanbul-1965, s.96.

²² Ahmet Eflâki, Ariflerin Menkıbeleri, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1986, c. 1, s.132; Yazıcı, Tahsin, “Tebrizli” İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1974, c. 12/1, 101

²³ Nezihe Araz, Mevlâna'nın Yetişmesinde Hocası Tebrizli Şems'in Etkileri, 2. Milli Mevlâna Kongresi, Konya 1986, s.223.

²⁴ Eflâki, a.g.e., II/68.; Gölpınarlı, Mevlâna Celâleddin Hayatı Eserleri ve Felsefesi, s.77., Shimmel, Ben Rüzgarım Sen Ateş, s.20.

²⁵ Sultan Veled, Şems'in bu ayrılış neticesi Şam'a gittiğini şu ifadelerle belirtmektedir: “Tebrizli Şems, Dimaşk ve Şam aşkla dopdolu bir hale gelsin diye Dimaşk ülkesine gitti. Sultan Veled, a.g.e., s. 44

²⁶ Eflâki bu ayrılık neticesi Mevlâna tarafından Şems'e gönderilmiş olan 4 ayrı mektuptan bahseder. Manzum olan ve aynı duygu yoğunluğu ile yazılmış bu mektuplar için bkz. Eflâki, a.g.e, II/105-106.

²⁷ Sultan Veled, a.g. e., s. 45-47. Eflâki'ye göre Şems'i getirtmek için gönderilen ekip 20 kişiden oluşmaktadır

²⁸ Eflâki, a.g.e., II/99.; Gölpınarlı, Mevlâna Celâleddin Hayatı Eserleri ve Felsefesi, s. 79; Schimmel Annemarie, Tasavvufun Boyutları, ter. Yaşar Keçeli, (Kırkambar Yay.), İstanbul-2000, s.357.

Şems'in mülakatı gerçekleşir. Bu buluşmayı Bahaeddin Veled, iki denizin bir dalgaya dönüşmesi şeklinde yorumlar. Ve şöyle der:

*İki padişah da secdeye vardı; beden canı görünce ne hale gelir, nasıl olur; tıpkı onun gibi.
Görünüşte ikiydiler ama sen bir bil; anlam yönüne gidersen bir can olduklarını anlarsın.
İki dostun arasındaki sevgi yüzünden onlar, sazdaki iki tel gibi birleşirler giderler.
Tek tel bir iş görmez, tel iki oldu mu daba boş olur.
Bir adamın yarısını kessen, onun varlığından bir şey elde edemezsin.
Birbirinin olgunluğunu tamamlayan iki oluş, onun iç yüzüne bakersan birliktir.
Dostluk aynı cinsten oluşa delildir; cin nasıl olur da hürinin peşinden koşar?
Aşk erleri bölük bölüktür ama bepsi de bir denizin dalgalarıdır.
Görünüşe kapılırsan sayı meydana çıkar; ama anlama ersen bepsi de bir olur.
Şu halde cana bak, bedene değil; bak da birlik dünyasında cadır kır.
Erenlerin bepsi de bir candır bir zâttır, bir şfatta incilerdir onlar; bepsi de, ışığın parıltısıyla
bir ay'dır ancak.
Oğul, yolları çeşit çeşittir; ama bundan geç, neliği-niteliği bırak; neliksiz-niteliksizdir onlar.
Alem halkı erenlerin sırlarına erişemez; halk yer ehlidir. Göğe ağamaz
Erenlerin yolları, candan da ötedir. Bedenden de; onların aşk denizinde ne biz vardır, ne de
ben.²⁹*

Ünlü şarkiyatçı Nicholson Mevlânânın biyografisini anlatırken şunları söyler; Henüz 25 yaşında olan Celâleddin, Bahaeddinin Belh teki eski talebelerinden Tirmizli Burhaneddin Muhakkikin tesiri altında sufi disiplini ve doktrini ile yetişti. 10 sene müridine uymaya kendisini hasretti. Tasavvufun bütün merhalelerini kat etti. 1240'da Burhaneddinin vefatından sonra şeyh makamına geçti. Ve ihtimal, önceden tasavvur etmediği halde kıymetli şahsiyeti ihvanı cezbederek sayısını daima artırdı.³⁰

Mevlâna, *Makâlât*'ta bulunan bir çok hikayeyi *Mesnevî*'de zikretmiştir. Ayrıca yine daha önce söylediğimiz gibi Mevlâna bir çok şiir ve gazelini Şems söylemiş gibi onun ismini zikrederek bitirir.³¹ Şems'teki Mevlâna aşkı, öyle bir dereceye varır ki, onu "ehl-i beyt"inden daha yakın görür:

*"Ben Murad yani istenilen kişi. Mevlâna ise Murad'ın Murad'ı olmuştur.
Bana, ne babam, ne anam, onun gösterdiği ilgiyi göstermiştir. O benim sözlerimi en boş bir
şekilde söyler. O, benim kendisine yapmadığım iyilikleri bana yapmıştır.
Mevlâna askadaki işlerden konuşur, yağmurdan çamurdan söz açar. Ben namazı bitirdiğim
zaman defterini yere vurur kimse okumasın diye bir şey yazmaz."³²
Beni inciten her şey gerçekten Mevlâna'nın da gönülünü kırar."³³*

"Bir gün birisi Mevlâna'ya ben seni seviyorum, diğerlerini de senin için seviyorum" demiş. Mevlâna ona: 'Eğer bu diğerlerinden maksadın Şems ise bu iyi. Ama eğer beni onun için seversen bu daha iyi, sevgiliden başkası sevgiliye uyuluş için sevilir' cevabını vermiştir. Mevlâna'nın Şems'i nasıl bir sevgi ile sevdiğini şu hikayeden dinleyebiliriz: "Biris bir gün Mevlâna'nın medresesinde Şems'in hücrelerinde bir çivi çakıyormuş, Mevlâna 'bizim bu medrese velilerin durağıdır. Bu hücre ise, Şems'in hücreleridir,

²⁹ Sultan Veled, a.g.e., s.48/b.958-968, 971-976.

³⁰ Nicholson R.A, Mevlâna Celâleddin Rumi, çev. Ayten Lermioğlu, Tercüman 1001 Temel Eser 53, s.17.

³¹ Bu hususu, bizzat Şems'in ağzından söyleyen ifadeler de bulunmaktadır: "Ulu Tanrı'nın yüce zatına ant içerim ki Mevlâna eğer benim sözümü başkalarına aktarmak isterse benden daha iyi aktarır. Bunu daha güzel nükteler ve manalar süsler. Ama Mevlâna yine de benim sözümü nakletmiş olmaz." Bkz. Şems-i Tebrizi, age, s. 308.

³² Şems-i Tebrizi, age, s. 295

³³ Şems-i Tebrizi, age, s. 359.

buraya çivi çakmaktan korkmuyorlar mı? Bana sanki bu çiviye ciğerime saplıyorlarmış gibi geliyor” demiştir.³⁴

Mevlâna'nın Şemse olan ilgisi müridânı ihmal etmesine sebep olmuştur. Konya halkı ise Şemsin Mevlâna'yı kendilerinden koparıp almalarından dolayı rahatsız olurlar. Çok sevdikleri Mevlâna'nın yeniden kendilerinin olmasını istemektedirler. Şems Konya'yı terk eder. Ancak Mevlâna bu ayrılığa dayanamaz ve ısrarlar üzerine Şems gittiği Suriye'den geri getirilir. Şemseddini dönüşünde nasıl karşılaştıkları şöyle anlatılır: “Birbirlerinin ayaklarına kapanırlar, öyle ki kim âşık kim ma'şûk bilinmez.”³⁵ Gerçekte Mevlâna'nın istikameti, şeyhlik ve dervişlik, müritlik ve muratlık değil, aşkıdır. Bu süreçte mürit ve murat, şeyh ve derviş, âşık ve ma'şûktur. Fakat aşkıta fâni olan bu âşık, ma'şûk libasına bürünür, ma'şûksa âşık görünür. Çelebi Hüsameddin'i, Mevlâna'nın müridi iken Mevlâna, *Mesnevi*'de onu öyle över ki insan, Hüsameddin Mevlâna'nın üstadı zanneder. Şu halde Mevlâna ile Şems arasındaki etkileşim karşılıklıdır³⁶

Mevlâna bu durumu Mesnevi'sinde şöyle ifade eder:

*Aşk susuzdur, susuzcu arar; bunlar gece ile gündüz gibi birbirlerini kovalar dururlar!
Gündüz geceye âşuktur; hem de çaresiz bir âşk! Fakat geceye bakarsan, o da gündüze, daha da fazlasıyla âşuktur!
Onlar; birbirlerini aramaktan bir an bile vazgeçmezler; birbirlerinin arkasından koşar dururlar, bir an bile durup dinlenmezler!
O bunun ayağına yapışmıştır, bu onun kulağını tutmuştur! Bu ona dalmıştır, o da bunun yüzünden aklını kaybetmiş, kendinden geçmiştir!
Ma'şûkun gönlünde ne varsa, hepsi de “âşk”tır; Azra'nın gönlünde hep *Vamk* vardır!³⁷*

Kimi âşık görürsen bil ki o ma'şûktur. Çünkü o âşık olmakla beraber ma'şûk da onu sevdiğinden ötürü ma'şûktur da.³⁸ Mevlâna, Şems'e olan muhabbet ve bağlılığını onun ismiyle “güneş” arasındaki söz benzeşmesinden hareketle dillendirir:

*Güneşin vücuduna delil, yine güneştir. Sana delil lazımsa güneşten yüz çevirme.
Gerçi gölge de güneşin varlığından bir nişan verir, fakat asıl güneş her an can nuru bahşeyler.
Gölge sana gece masalı gibi uyku getirir. Ama güneş doğuruverince ay yarılır (nuru görünmez olur.)
Zaten cihanda güneş gibi misli bulunmaz bir şey yoktur. Baki olan can güneşi öyle bir güneştir ki, asla gurup etmez.
Güneş, gerçi dışarıda tektir, fakat onun mislini tasvir etmek mümkündür.
Ama kendisinden esir var olan güneş, öyle bir güneştir ki, ona zihinde de, dışarda da benzer olamaz.
Nerde tasavvurda onun sığacağı bir yer ki misli tasvir edilebilsin!
Şemseddin'in sözü gelince dördüncü kat göğün güneşi başını çekti, gözlendi.
Onun adı anılınca ihsanlarından bir remzi anlatmak vacip oldu.
Can, şu anda eteğini çekiyor. Yusuf'un gömleğinden tekrar bir balı söyle, anlat.
“Yıllarca süren sobbet bakıcı için o güzel hallerden tekrar bir balı söyle, anlat.*

³⁴ Etik, *Şems ve Mevlâna*, s. 55.

³⁵ Schimmel Annemarie, *Tasavvufun Boyutları*, ter. Yaşar Keçeli, (Kırkambar Yay.), İstanbul-2000, s.358.

³⁶ Gölpınarlı, *Mevlâna Celâleddin Hayatı, Eserleri, Felsefesi*, s. 96-97; Can, *Mevlâna, Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri*, s. 57-59.

³⁷ Birbirlerini çok seven bir kız ile bir delikanlının hikâyesi olan “*Vamk ve Azra*” doğuda *Leylâ ile Mecnun* gibi meşhurdur. Bir kaç İranlı şair *Vamk ve Azra*'yı *mesnevi* tarzında yazmışlardır. Türk şairlerinden Lamiî'nin de bir *Vamk ve Azra*'sı vardır. Şefik Can, *Konularına Göre Mesnevi Tercümesi*, s.533.

³⁸ Beytur, M. Bahari, *Mesnevi Gözüyle Mevlâna*, İstanbul-1965, s.89.

Ki yer, gök gülsün, sevinsin. Akıl, rub ve göz de yüz derece daha fazla sevince, neşeye dalsın” (diyor).

“Beni külfete sokma, çünkü ben şimdi yokluktaym. Zihnim durakladı, onu övmekten acıçım.

Aynı olmayan kişinin her söylediği söz –dilerse tekellüfe düşsün, dilerse haddinden fazla zarafet satmaya kalkışsın- yararlı söz değildir.

Eşi bulunmayan o sevgilinin vasfına dair ne söyleyeyim ki bir damarım bile ayık değil!

Bu ayrılığın, bu çiğır kanunun şerbini şimdi geç, başka bir zamana kadar bunu bırak!”

(Can) dedi ki: “Beni doyur, çünkü ben açım. Çabuk ol çünkü vakit keskin bir kılıçtır.

Ey yoldaş, ey arkadaş! Sıfı, vakit oğludur (bulunduğu vakitin iktizasına göre iş görür)

“Yarın” demek yol şartlarından değildir.

Sen yoksa sıfı bir er değil misin? V ara, veresiyeden yokluk gelir.”

Ona dedim ki: “Sevgilinin sırlarını gizli kapalı geçmek daha hoştur. Sen, artık hikayelere kulak ver işi onlardan anla!

Dilberlere ait sırların, başkalarına ait sözler içinde söylenmesi daha hoştur.”

O, “Bunu apaçık söyle ki dini açık olarak anmak, gizli anmaktan iyidir.

Perdeyi kaldır ve açıkça söyle ki ben, güzelle gömlekleli olarak yatmam” dedi.

Dedim ki: “O apaçık soyunur, çırpıplak bir hale gelirse ne sen kalırsın, ne kucağın kalır, ne belin!

İste ama, derecesine güneş, bir parçacık yaklaştı mı, her şey yandı gitti!

Fitneyi, kargaşalığı ve kan dökücülüğü araştırma, Şems-i Tebrizî’den bundan fazla bahsetme.³⁹

Mevlâna bu aşamada bir özdeşleşme süreci yaşamaktadır. Bu özdeşleşme sürecinde kısa bir yol takip etti. Çeşitli makamlardan geçmek için yıllar harcayacağına, özgün kişiliği, vukufunun derinliği ve samimiyeti sebebiyle, amacı için yoğun bir duygu geliştirdi. Şems Mevlâna’ya önce ayna olmuş sonra ise aynı olmuştur.⁴⁰ Belirgin olarak Şems’in ruhu, daha sonra evrensel benlik ve en nihayet benliğin arasındaki yaratıcı aşk olmaya çalıştı.⁴¹ Bu özdeşleşme sürecinin yoğun bir şekilde yaşandığı zaman ise, bu iki ilahi aşkın, sufiyenin an’anesi üzere bir müddet yalnızca bir köşeye çekilerek kendilerini tamamıyla Hakka verdikleri zamandır. Bu uzlet anında iki aşık Marifetullah’a ait sohbe koyuldular. Bu sohbet esnasında Şemsin söylediği sözlerden bir kısmını Mevlâna daha sonra Makalat-ı Şems adlı bir kitapta toplamıştır. Bu uzletleri esnasında, ikisi de ilahi bir istıtrak içinde ruhani bir şevkin şarabıyla mest olmuşlardır.⁴²

Bu istıtrak halini Mevlâna Divan-ı Şems de şöyle anlatır:

Ne mutlu o andır ki, sen ve ben,

Sarayda oturduğumuzda iki vücut ile iki suret,

Tek rub, zâtımız ve ben, koruluğun renkleri, kuşların ötüşü,

Bize ebediliği bağlayacaktır.

Biz bahçeye girdiğimiz zaman, zâtımız ve ben göklerdeki yıldızlar

Imrenerek bizi seyredecekler, biz onlara ayın kendisini göstereceğiz

Vecd halinde birbirimize karışmalıyız, neşeli ve gevezelikten uzak, zâtımız ve ben

Cennetin bütün parlak tüylü kuşları kaskançlıktan kalplerini yiyip yutacaklar

Orada öyle bir tarzda güleceğiz ki, zâtımız ve ben

³⁹ Mevlâna, *Mesnevî I*, çev: Veled İzbudak, s. 10-12, beyit no: 116-142.

⁴⁰ Demirörs Niyazi, *Aranılan Sevgili*, Ankara 1965, s.17.

⁴¹ Aresteh A.Reza, *Aşkta ve Yaratıcılıkta Yeniden Doğuş*, çev. Bekir Demirkol, İbrahim Özdemir, (Kitabiyat), Ankara-2000. s.53.

⁴² Beytur, M. Bahari, *Mesnevî Gözüyle Mevlâna*, İstanbul-1965, s. 95.

*Bu çok hayret edilecek bir şeydir, zâatımız ve ben burada bu kayıtu yerde birlikteyiz.*⁴³

Hız Mevlâna Sultanı'ı Ma'sûkin olan Hız Şemsin telkinleri sayesinde aynı payeye varmış ve onun için Şemsi benimsemiş. "Şemsü'l Hakayık" divanını onun adına vücuda getirmiştir.⁴⁴

Şems'in İkinci Kez Ortadan Kaybolması ve İslam Düşüncesinin Şahikâsı

Şems'in ikinci kez Konya'ya dönmesinin ardından Mevlâna'nın sevgisi kaybedip tekrar bulunmuş olmanın sevinciyle eskisinden daha da fazla olmuştur. Bu ise kıskançlık tohumlarının artmasına sebep olmuştur. Mevlâna, hayatı boyunca hiç evlenmemiş olan Şems'i daha çok yanında tutabilmek ve ona daha yakın olabilmek için onu evlatlığı olan Kimyâ Hatun ile evlendirdi.⁴⁵ Bu evlilik kısa sürmüştür. Evlilikten dört ay sonra Kimyâ Hatun rahatsızlanmış bu rahatsızlığın neticesinde de vefat etmiştir. Kimyâ Hatun'un vefatından bir hafta sonra da Şems bir daha dönmek üzere ortadan kaybolmuştur.⁴⁶

Şems'in ortadan kaybolmasıyla ilgili Eflâkî iki rivayetten bahsetmektedir. Bunlar şöyledir: Mevlâna otururken dışardan birisi Şems'i çağırır. Şems Mevlâna'ya beni ölüme çağırıyorlar der. Mevlâna "Yaratış ta O'nun, buyruk ta"⁴⁷ ayetini okur. Şems çıkınca pusudaki yedi kişi, Şems'e bıçakla saldırır. Şems bir nara atınca yedisinin de aklı başından gider. Kendilerine gelince ortada birkaç damla kan görürler. Şems ise sıyrılmıştır.⁴⁸ Diğer rivayette ise Şems şehit edilmiş ve bir kuyuya atılmıştır. Sultan Veled rüyasında Şems'i görmüş, Şems atıldığı kuyuyu haber vermiştir. Sultan Veled bazı dostlarıyla gidip onu kuyudan çıkartmış; gülsuyu, misk ve amber sürerek Mevlâna'nın medresesinde, medresenin mimârı Emir Bedreddin Gehertaş'ın yanına gömmüştür.⁴⁹ Şemsin Celaleddin Oğlu Alaeddin tarafından öldürüldüğünü iddia edenler de olmuştur.⁵⁰

⁴³ Aresteh A.Reza, Aşkta ve Yaratıcılıkta Yeniden Doğuş, çev.Bekir Demirkol, İbrahimÖzdemir,(Kitabiyat),Ankara-2000. s.59.

⁴⁴ Doğrul Ömer Rıza, İslamiyetin Geliştirdiği Tasavvuf, s.122.

⁴⁵ Mevlâna ve Şems birbirlerini yetiştirmişler birlikte kemâlâta ulaşmışlardır. Mevlâna'nın hayatı boyunca uç bir insan olan Şems'i evliliğe ikna etmiş olması onu dengeye çekme süreci olarak yorumlanabilir.

⁴⁶ Eflâkî, a.g.e., II/74,103; Tahsin, Yazıcı, a.g.m., c.12/I,102; Shimmel, Ben Rüzgarım., s.22 Bu olay şöyle anlatılır. "lakin az bir zaman sonra kıskançlık yeniden patlak verdi ve Şemseddin in ikinci defa bırakıp Şam'a gitmesine sebep oldu. Tekrar Sultan Veledin yardımını istedi. Nihayet 1247'de sırların adamı arkasında iz bırakmadan kayboldu. Nicholson R.A, Mevlâna Celaleddin Rumi, Çev. Ayten Lermioğlu, Tercüman 1001 Temel Eser 53, s.18.

⁴⁷ Araf 54.

⁴⁸ Eflâkî, a.g.e., II/96.

⁴⁹ Eflâkî, aynı eser, II/105. Rivayetler birbiriyle bağlantılıdır. Şems dışarı çağırılır bıçaklanarak şehit edilir. Kuyuya atılır. Bu hadise Mevlâna'dan saklı tutulur ve Şems bulunduktan sonra gizlice defnedilir. Mâkâmı Şems denilen zâviyede büyük bir kabrin keşfedilmesi de O'nun öldürüldüğüne delil olmaktadır. Shimmel, Ben Rüzgarım., s.22. Sultan Veled'in İbtidânâme isimli eserinde kaydettiğine göre, Şems kayboluşundan önce Sultan Veled'e şunları söylemiştir:

"Bu sefer öylesine gitmek istiyorum ki, hiç kimse benim nerede olduğumu bilmesin.

Aramakta herkes acze düşecek, kimse benden bir nişan bile bulamayacak

Böylece çok yıllar geçecek de gene kimse izimin tozunu bile göremeyecek" Sultan Veled, a.g.e., 52/b. 1036, 1040-1045.

⁵⁰ Sarı Abdullah efendi Semeratül Fuad adlı eserinde Şemsin nasıl öldürüldüğünü gayet müessir tarzda ifade eder. Sultan Veled ise Şemsin öldürüldüğüne dair iddiaları yalanlamaktadır.

Mevlâna'nın Burhaneddinin vefatından sonra, şeyhlik makamına geçmesiyle geri kalan hayatı için oğlu şunları söyler: "Ruminin hayatının geri kalan kısmı üç devreye ayrılır. Herbiri, İnsan-ı Kâmilin mistik yakınlığı ile belirtilir. Şöyle ki, İlahi sıfatları aksettiren velilerden birinin aynalık etmesi, Allah'ın nuru ile Aşıkın kendisini görmesi, Ma'sûk ile kendisinin iki değil, bir olduğunu idrak etmesi. Bu tecrübeler Ruminin tasavvufunun özüdür. Direkt veya indirekt bütün şürlerinin ilhamıdır."⁵¹ Sultan Veled kendi *Mesnevî*'sinde Şems'in menkıbeleri ile ilgili şunları söyler: "Tanrı'nın aşıklarının üç derecesi vardır ve sevgilelerin de üç derecesi vardı: Mansur-u Hallac âşıklık makamında birinci derecede idi. Bu mertebelerin ortası, büyüktür, sonuncusu ise, daha büyüktür. Bu üç derecenin durumu âlemde gözüktü; fakat ma'sûkların o üç derecesi gizlidir. Olgun ve eren âşıklar ile derecenin yalnız adını işittiler ve onu görmek isteğinde bulundular. Orta derecenin adı ve şöhreti kimseye ulaşmadı, sonuncu dereceden zaten hiç haberleri olmadı. Mevlâna Şemseddin-i Tebrizî son derecedeki sevgililerin, başbuğ ve şahı idi. Mevlâna bundan dolayı: "Kuşluk vaktinin kuşları, onun ışığına dayanamaz; nerede kaldı ki gece kuşları onu görmeyi arzu etsin."⁵² Mevlâna'nın Şems ile mülakatının tesiri Veled'in şu sözlerinden anlaşılmaktadır: "Âdem zamanından beri Evliyayı kâmilin ile Asıkânı vasilin zuhur ede gelmiştir. Fakat bunların üstünde bir başka alem daha vardır ki aşıklık ma'sûkluk makamıdır. Hazreti Şems'in zuhurundan evvel hiçbir kimse buna dair bir şey söylememişti. Alelade kimselerin gözünden, ve aşıklar zümresinden daha gizli olan bu zümrelerin mümessillerinden biri Şemstir. Ve Hazreti Mevlâna'da bu yolu ondan öğrenmiştir. Hazreti Şems, Sultanül Aşıkın değil, Sultanül Ma'sûkin idi.⁵³ Tasavvuf daha önce ilahi aşkı tanımış ve bu aşkı tenzih eden manalara ve şahikalara erişmişti. Fakat Şems, daha doğrusu Şemsin telkiniyle Mevlâna bu telakkilere bambaşka bir mana vermişti. Mevlâna'yı dokuyan, kendini gerçekleştirmesini sağlayan hiç kuşkusuz o güneştir. Mevlâna çok büyük bir mürşid-i kâmil olmasına rağmen Şems konuştuğu zaman kendisinin sustuğunu hiçbir şey konuşmadığını itiraf etmektedir.

Şemsin vazifesi belli bir yere kadardır. Ve Şems bu vazifeyi tamamladıktan sonra ikinci kez ortalıktan kaybolur. Ve nereye gittiğine dair arkasında hiçbir iz bırakmaz. Şems bundan sonra bir daha görünmez. Bu ayrılıkta hasret acısı Mevlâna'yı aslına kavuşturdu. Sultan Veled babasının garkolduğu hasret acısını, o derin kederi, canlı ve nüfuz edici şekilde tarif eder:

"Hiçbir zaman , bir dakika bile musiki dinlemesi, sema etmesi sona ermedi

Hiçbir zaman, gece gündüz dinlenmedi

Müfittü idi şair oldu

Zahit idi, aşkla sarhoş hale geldi

Uzüm şarabı değildi: Işık saçan can yalnız nur şarabını içer."⁵⁴

Sultan Veled İbtidânâme'sinde, Şems'in Mevlâna'yı o zamana kadar bahsedilmeyen ma'sûkluk mertebesine eriştiğini şu ifadelerle anlatmaktadır:

"Ansızın Şemseddin gelip O'na ulaştı, nûrunun ışığında da gölge, yok olup gitti.

Aşk dünyasının ardından deşsiz, sazsız aşk sesi erişti.

⁵¹ Nicholson R.A, Mevlâna Celaleddin Rumi, Çev. Ayten Lermioğlu, Tercüman 1001 Temel Eser 53, s.17.

⁵² Feridün b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlâna ve Etrafındakiler (Risâle)*, 122.

⁵³ Doğrul Ömer Rıza, *İslamiyetin Geliştirdiği Tasavvuf*, s.119.

⁵⁴ aynı yer.

*Ma'sûk hallerini anlattı O'na; böylece sırrı yücelerden de yücelere vardı.
Dedi ki: Sen bātma rehin olmuşsun ama şunu bil ki ben, bātının da bātıyım.
Sırların sırrıyım ben, nurların nûru; erenler benim sırlarıma erişemez.
Aşk da benim yolumda perdedir; diri olan aşk bile benim önümde ölüdür.
Tümden ma'sûk olan dostlar, Allah'ın rızasını kazanmış erlerden de üstündürler, gerçekte
bâtlı ayırd edenler de.
Ebedilik saltanatı aşıklarındır ama, ma'sûkluk saltanatı ondan yücedir.
Şems Mevlâna'yı şaşılacak bir aleme çağırdı; öyle bir alem ki ne Türk gördü o alemi, ne
Arap.
Üstad Şeyh, yeni bilgiler beller bir hâle geldi; her gün O'nun huzurunda ders okumaya
başladı.
Sona varmıştı, yeni baştan ders başladı. Kendisine uyulurken O, O'na uydu.
Bilgide tek olgun erdi ama O'nun gösterdiği bilgi, yepyeni bir bilgiydi.
Gerçek aşık pek az bulunur; pek az kişi onun belirtisini görür, ondan haber alır.
Aşıkın halı böyle olursa ey oğul, can gözünü bak da iyi bak.
Ma'sûk'un hali nice olur? O, anlatılmaktan da dışarıdır, söylemekten de.
Tebrizli Şems, o padişablardan da işte; basılı onu oraya çağırdı.
O da onun cinsindendi, ona ulaştı; can yoluyla canının canına kavuştu.”⁵⁵*

Şems'in Mevlâna'ya telkin ettiği aşıklar zümresinden daha yüksek olan ve o zamana kadar bilinmeyen bu ma'sûkluk makamı izahı güzelliğin değil sevilmenin esas olduğu Mevlâna düşüncesinin de esasını oluşturur.⁵⁶

Şems makam-ı ma'sûk adı ile tanıttığı bu yeni makamın ispatında her zaman kendisinin en büyük örneği olan Hz. Peygamber'i tanıtmaktadır: “Benden Hz. Peygamber aşık mıydı? diye sorsalar, “Hayır” derim. O, ma'sûk ve sevgili idi. Ama akıl, sevgiliyi anlatmakta ve onu kavramakta şaşırır, başı döner. Şu halde ona aşık dersem bu, ma'sûk yani sevilen manasındır.”⁵⁷

Mevlâna ise Şemsin gözler önünden kaybolmasıyla birlikte bir müddet yalnız kalıyor. Birkaç kez Şam'a gidiyor.⁵⁸ Ve bu zaman zarfında asıl ulaşılması gerekenin Şems olmadığını anlıyor. Kaybolan Şemsi kendi ruhunda buluyor ve aşıkla ma'sûku bir görmeye başlıyor.⁵⁹ Şemsin sözlerinden de anlıyoruz ki, hedefi Mevlâna'ya ayna olup, Mevlâna'nın kendisindeki Muhammedi cevheri ortaya çıkarmaktır. Uzletteki istiğrak halinde Şems, Mevlâna'da bütün feyzi parlaklığıyla bütün güzelliklerin şaşaasıyla Hz Muhammedi gördü, Mevlâna'da kendindeki hakikate ayna olan Şems de kendi eşsiz güzelliğini gördü ve ona aşık oldu. Şems: bu gördüğün güzellik cevheri işte sensin. Ben senin gibi eşsiz bir cevhere ayna oldum, dedi.⁶⁰ Mevlâna'nın (Şems, Şems) diye durmadan yanıp, yakıldığı ve birçok şiirlerinin sonunda candan gönülden övdüğü hep kendi hep kendi mübarek varlığından tecelli eden Hz Muhammed'di. Onun hakikati,

⁵⁵ Sultan Veled, a.g.e., 196-197/b.4334-4340,4345,4349,-4356,4359-4360.

⁵⁶ Yazıcı, a.g.m, c.12/1,103

⁵⁷ Şems-i Tebrizi, a.g.e, 1/97.

⁵⁸ Mevlâna Şam'da Şems'i bulamıyor. Bu olay şöyle yorumlanmaktadır: Mevlâna Şam'da Şemseddin'i bulamadı amma O'nun sırrının ay gibi kendi varlığından doğduğunu gördü ve dedi ki: Beden bakımından ondan uzağız amma cansız bedensiz ikimiz de bir nûruz. İster onu gör ister beni. Ey arayan kişi ben o'yum o ben. Demirörs, Niyazi, Aranılan Sevgili Mevlâna, Ank. 1965, ss.18-19

⁵⁹ Doğrul Ömer Rıza, İslamiyetin Geliştirdiği Tasavvuf, s.120.

⁶⁰ Beytur, M. Bahari, Mesnevi Gözüyle Mevlâna, İstanbul-1965, s.95; Demirörs Niyazi, Aranılan Sevgili, Ankara 1965, s.17.

onun eşsiz cemali idi. Hep bu tecelli nurunun istiğraki içinde onu (Şems, Şems) diye anıyordu. Bir nat-ı şerifinde bu manada peygamberimize şöyle diyor;

Tu nur-i zâat-ı Allah, Tu Allah ne midanem

*Sen Allah'ın zâat nuru musun, Allah mısın bilmiyorum?*⁶¹

Arada Hz Muhammed'in olmasını ise Mesnevinin 5. cildinde, her yönden eşsiz fert olan bu zatın aşkta da eşsiz ve tek olduklarından ötürü, Hakkın 'levlake' sırrını şu beyitlerle ifade ediyor:

"Temiz olan aşk Hz Muhammed'e eştî.

Allah aşkından ötürü ona sen olmasaydın dedi.

O aşkın son mertebesinde idi, tekti de.

Onun için Hak onu peygamberler içinden seçti ve ona;

Seni temiz aşkım için yaratmış olmasaydım ben hiç gökleri yaratır mıydım?" dedi.

Şemsin Muhammedi neşesi içinde Mevlâna'nın ruhumuza sinen feyzkar hissediyoruz ve biliyoruz.

Şemsi Tebrizi Tekvir 29. ayeti (ve ma teşaune illa en yeşa Allahu Rabbul alemin ayetini Makalatında şöyle tefsir ediyor:

" Hak buyuruyor ki:

Ey benim peygamberim Mustafa, Sen ne ki istersen o şey alemlerin Rabbi olan bizim (Allah'ın) isteğimizdir."

Şems-i Tebrizî, Hindistan'da menkıbevî bir şahsiyet olmuş ve genellikle aşk şehitleri arasında kabul edilmiştir.⁶² Hatta kendisi daha ileri giderek âşıklık makamından ma'sûkluk makamına ulaştığından dem vurmıştır.⁶³ Kur'an-ı Kerim'de "Allah onları sever, onlar da Allah'ı sever" İlk önce sevgi, sonsuz sevgisiyle Allah tarafından. İnsanın ma'sûk-ı ilahi olduğunu daha önce söyleyen bir kimse çıkmamış ve bu sırrı ifşa etmek Hz Mevlâna'ya nasib olmuştur.⁶⁴

İnsan-ı Ma'sûk fikri çok fazla incelenmemiş bir konudur. Doğrul, bu düşünceyi İslam düşüncesinin şahikâsı olarak yorumlamakta ve şöyle demektedir:

"Belki dünyada beşerin seviyesini manevi kemalın en yüksek şahikasına kavuşturan en kıymetli telakki budur. Şüphe yok ki beşerin gözünde Mevla'ya karşı ayrı bir incizab vardır ve bu incizaba ilahi aşk denir. Fakat Mevlâ'nın da beşere karşı bir incizabı vardır. Ve onun için onu bütün varlıkları gözbebeği yapmıştır."⁶⁵

Allah'ın Kur'anda "yuhıbbühüm ve yuhıbbunehü" " Allah onları sever, onlar da Allahı sever"⁶⁶ ayetinde sevgide önceliğin Allah'a ait olması ve Allah-ü Te'alanın sonsuz rahmet ve merhamet sahibi olması dolayısıyla insanın ma'sûkiyeti söz konusudur.

Bu düşünceyi insan cihetinden değerlendirdiğimizde beşere kazandırdığı şudur: İnsan kendisine karşı olan bu muazzam sevgiyi karşılıksız bırakmayacaktır. Aksi

⁶¹ Aynı eser, s.134.

⁶² Schimmel, *İslâm'ın Mistik Boyutu*, s. 319.

⁶³ Schimmel, *age*, s. 306.

⁶⁴ Daha önceleri seslendirilen "ene'l-hak" ifadelerine benzer ifadeleri Şems'te de görüyoruz. "Beni gören Hakk'ı görür" sözü bunun basit bir örneğidir. Demirörs, Niyazi, Aranılan Sevgili, s.17. Bu nedenle olsa gerek Mevlâna, Divân-ı Kebîrinde yazmış olduğu beyitlerde Alemlerin Rabbini mi vasf ediyor, yoksa Şems'i mi anlamak mümkün değildir. Demirörs, aynı eser, s.43.

⁶⁵ Doğrul Ömer Rıza, *İslamiyetin Geliştirdiği Tasavvuf*, s.121.

⁶⁶ Maide 54

takdirde sevgiyi karşılıksız bırakmak kişinin iç dünyasında büyük bir mahkûmiyeti gerektirmektedir.⁶⁷ Tasavvuf'taki atvar-ı seb'a geleneğinde de Allah'tan gelen rıza kuldandan gelen rıza'dan üstün olmaktadır. Yani, nefsin mertebelerinden râdiye Allah'tan gelen her şeye razı olmaktır. Marziye ise Allah'ın kuldandan razı olmasıdır ki bu bir üst makamdır. Rıza da diğer bütün sıfat ve isimler gibi Allah ü Teâlâ'nın önceliği ve hâkimiyeti söz konusudur.⁶⁸

Doğrul, İnsan-ı ma'şuk felsefesinin İslam düşüncesinin şahikâsı olmasını şu sözleriyle dile getirir:

“İnsan-ı ma'şuk görüşü, nûr-ı Muhammedî ve hakikat-ı Muhammediyye'ye dair seleflerin ileri sürdükleri görüşten daha üstün bir görüştü. Çünkü hakikati Muhammediyye veya nur-ı Muhammedî ezelde olmuş bitmiş bir vak'a idi. Bir ilahi eserdi ki, bütün varlıkların var olmasına sebep olmuştu. Ve bu olay, ilahi aşkın timsali idi. Bu ilahi aşk abidesinin yanı başına aynı aşkı ifade eden bir beşeri abide koymak gerekti. Ve bu abideyi kurmak Hazreti Mevlâna'ya Şems'in telkiniyle müyesser oldu. Bu abide beşerin ma'şukiyeti abidesidir. Beşer ki ma'şuk-ı ilahidir. Kendisine âşık olan Zat-ı Kibriya'ya karşı bu durumuna layık bir mevki almak, yahut mevkiine layık bir tavır ve eda alması icab ederdi. Yoksa sevilen zat, seven zatın gözünden düşerdi. Düşmemek için sevene iyi ve güzel görünmesi, sevgilinin bütün manasını gerçekleştirilmesi, o karşılıklı sevgiyi idame edecek her şeyi yapması gerekirdi. Yoksa sevgi bir mücerred laftan ibaret kalırdı.”⁶⁹

Sonuç

Tüm hayat felsefesi aşk üzerine kurulmuş olan Mevlâna'nın Şems'le olan münasebetlerinden sonra ulaştığı bir makam vardır; bu makam ma'şukiyet makamıdır. İnsan-ı ma'şuk fikri tasavvuf düşüncesinin kemalidir şeklinde yorumda bulunanlar olmuştur. Bu düşünce her ne kadar diğer bazı mutasavvıflar tarafından farklı şekillerde ifade edilmiş ise de⁷⁰, düşünce net bir şekilde Mevlânâ tarafından ortaya konulmuştur.

Abstract

This article is about the meeting of Mevlânâ Celâleddin-i Rumî (died in 672/1273) with Şems-i Tebrizî, which is agreed to be a milestone in his life, and the thought of Beloved Human which is a state of being experienced by Mevlânâ on the basis of a drastic change in the period thereafter.

Keywords: Mevlânâ, love, beloved, Sufism.

⁶⁷ Doğrul, a.g.e., s.121.

⁶⁸ Aynı yer.

⁶⁹ Aynı yer.

⁷⁰ Ona neden aşık oldun diyor dervişe
Ben nasıl gidebilirim ki o benim peşime düştü.
Ben ne yaptım ki ne yaptıysa o yaptı
Ben ona nasıl sataşırım ki kimsin ki sen
O kendi oyununu kendi oynuyor.
Tamamıyla yok ol da o sanatı sanatın sahibine bırak

Feridüddin Attar, Mantiku't-Tayr, I. Cilt. ss.63-64.

Bibliyografya

- Aclûnî, Keşfu'l-hafâ, Beyrut 1352
- Ahmet Eflâkî, *Ariflerin Menkabeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1986, c. 1.
- Aresteh A.Reza, *Aşkta ve Yaratıcılıkta Yeniden Doğuş: Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin Kişilik Çözümlemesi*, çev: B. Demirkol, İ. Özdemir, Ankara 2000.
- Araz, Nezihe, *Aşk Peygamberi Mevlânâ'nın Hayatı*, İstanbul 2004.
- Asım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, İstanbul 1305, c.3.
- Beytur, M. Bahari, *Mesnevi Gözüyle Mevlâna*, İstanbul-1965.
- Bildiriler, Mevlâna Bilgi Şöleni, T.C. Kültür Bakanlığı,2000-Ankara.
- Can, *Mevlâna, Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri*, İstanbul 1995.
- Cebecioğlu Ethem, *Alandışı/Laymenlerin Tasavvufu Anlayamamalarını Bazı Nedenleri Üzerine*, İslam Dergisi, sayı. 163, İstanbul, Mart 1997.
- _____ *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, (Rehber Yay.) Ankara-1996.
- _____ "Şemseddin-i Tebrizi'nin Bazı Kur'an Ayetlerine Getirdiği İşâri Yorumlar-II", *AÜİFD*, c. XLI, Ankara 2000.
- Demirörs Niyazi, *Aranılan Sevgili*, Ankara 1965.
- Eflâkî, Ahmet, *Ariflerin Menkabeleri I (Menâkıbu'l-Arifin)*, çev: Tahsin Yazıcı, III. baskı, İstanbul 2001.
- Feridûn b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlâna ve Etrafındakiler (Risâle)*.
- Feridûn b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler (Risâle)*, çev: Tahsin Yazıcı, İstanbul 1977.
- Fürûzanfer, B., *Mevlânâ Celâleddin*, çev: Feridun Nafiz Uzluk, İstanbul 1986
- Feridüddin Attar, *Mantıkü'l-Tayr*, I. Cilt. ss.63-64.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mevlâna Celâleddin Hayatı, Eserleri, Felsefesi*, İst.1999.
- H.P.Rickman, *Anlama ve İnsan Bilimleri*, Çev. Mehmet Dağ, Ankara-1992, (Ankara Üniversitesi Basımevi).
- Kelâbazî, Muhammed b. İshâk, *et- Ta'arruf*, Kahire 1980.
- Mevlâna, *Mesnevî I*, çev: Veled İzbudak, İstanbul 1995.
- _____ *Dîvân-ı Kebîr (Seçmeler)*, haz: Şefik Can, İstanbul 2000, I.
- _____ *Mesnevi*, Tercüme: Şefik Can, Konularına Göre Açıklamalı Mesnevi Tercümesi, (Ötüken Yayınları), İstanbul 2001, c.1.2.
- Nicholson R.A, *Mevlâna Celâleddin Rumi*, çev. Ayten Lermioğlu, Tercüman 1001 Temel Eser 53.
- Sultan Veled, *İbtidânâme*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, Konya 2001
- Nezihe Araz, *Mevlânâ'nın Yetişmesinde Hocası Tebrizli Şems'in Etkileri*, 2. Milli Mevlâna Kongresi, Konya 1986.
- Saruhan Müfit Selim, *İslam Düşüncesinde İsti'are (Metafor)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara-1994.
- Schimmel, Annemarie, *Ben Rüzgârım Sen Ateş Mevlânâ Celâleddin Rûmî*, çev: Senail Özkan, II. baskı, İstanbul 2000.

- Schimmel Annemarie, *Tasavvufun Boyutları*, ter. Yaşar Keçeli, (Kırkambar Yay.), İstanbul-2000.358.
- Şems-i Tebrîzî, *Makâlat (Konuşmalar) I*, çev: M. Nuri Gencosman, İstanbul 1974.
- Uludağ, Süleyman, “Aşk”, *DİA*, c.VI.
- Yazıcı, Tahsin, “Tebrîzî”, *İslam Ansiklopedisi (MEB)*, İstanbul 1993, XII/1.